

I TJÄDERSKOGEN.

AV: KARL GUSTAV ERIXON.

Att söka upp platser i skogen där tjäderna samlas till sina spel hör utan tvivel till vårens spännande, men tyvärr alltmera svåråtkomliga upplevelser. Sedan 30-talets senare år har det förunnats mig att under många vårnätter och -morgnar vara med om tjäderspel, men med tiden har det blivit allt sällsyntare att stöta upp tjädrar under skogsvandringar. Dagens fågelskådare har därför inte gångna generationers möjligheter att få uppleva tjädernas parningsspel, åtminstone inte i Kristinehamnstrakten. Genom TV, radio och bandinspelningar kan en intresserad få del av dessa egendomliga spelyttringar som försiggår under helst lugna och disiga vårnätter. Att uppleva tjäderspel på plats är emellertid något helt annat än att avnjuta företeelsen från TV-fåtöljen! Jag tror definitivt inte att mina upplevelser är unika på något sätt, men kanske är de ändå värda att berättas.

För min egen del väcktes mitt intresse för saken en vårnatt 1937, då vännen Åke och jag fick följa med Sten V. Brandberg till ett spel nära Sätterbron. Sten är för övrigt en av Sällskapet för Naturskydd verkliga "oldtimers". Vi fick då lära oss vikten av att iakttä "största möjliga tyssssstnad". Med en lätt travestering kan man också använda Fredrik den stores devis "Esse, non videri", vilken ju även en känd finansfamilj anammat. För att komma tuppen på närhåll tillämpade vi den gamla tjäderspelsskyttetaktiken: 1-3 snabba steg precis när vi hörde tuppens "sisning", – d. v. s. det väsende ljud som följer direkt efter "klunken". Det gällde att stå absolut stilla under "knäppningarna", som inleder varje spelstrof i en alltmera accelererande takt. Alltnog, vi lyckades få syn på "spelmannen" som slagit till i en gran - "träat" på jägarspråk. I det tilltagande gryningsljuset kunde vi retirera utan att tuppen slutade spela. Nu hade fåglarnas morgonkonsert kommit i gång: bofinkar, rödhakar, trädkrypore och taltrastar nästan överröstade tjädertuppens ganska svagt ljudande spel.

Några andra minnesvärda morgnar/nätter kan vara värda att nämnas. En god vän och jag byggde en enkel riskoja där vi upplevde att centrum av tjäderspelet fanns. En vårnatt letade vi oss dit i nästan totalt mörker, eftersom ficklampan släcktes på flera hundra meters håll från kojan. Vid 23-tiden hörde vi hur tjäderna med ljudliga vingslag slog till i tallarna runt omkring oss. När fåglarna "träade" hördes av och till kraftiga "näbbskärningar" – ett slags skärande eller skrapande ljud som är en varnings- eller stridssignal tjädrar emellan. I själva "gråningen" hördes vingslag när fåglarna flög ned på marken. En av kämparna landade bara någon meter från vår koja och genom kvistarna kunde vi se när tuppen gick av och an under ivrigt spel. Vi vågade knappt andas. Det var en rätt kall natt och vi såg hur ångan steg upp ur tjädernas näbb. Andra tjädrar spelade runt om oss och vi fick bevittna flera vilda slagsmål. Uppskattningsvis fanns 8-10 spel-tuppar på leken den morgonen. Vi hade hört sjöorrar sträcka över mot nordost – deras läten påminde om "ångradions" tidssignal. I Blekinge kallas f. ö. sjöorren för "pjuk" – ett i mitt tycke träffande namn. En morgon drog över oss flera gånger och en pärlugglas "ho-ho-ho ..." hördes i den tysta skogen. Pärlugglan häckade alldeles i närheten i en ihålig asp och efter tjäderspelets slut hände det att vi "hälsade på" henne.

Man behövde bara knacka försiktigt på aspen så kom ett runt ansikte fram i ett hål och tittade på oss med sina gula ögon.

Jag drar mig också till minnes några episoder på en annan spelplats. Åke och jag hade krupit in under en kullfallen gran för att störa så lite som möjligt. Fram på småtimmarna började det blåsa och regna – vi märkte att tjäderna var märkbart tysta. Vi kände till en "lyxutrustad" kolarkoja i närheten och vi vandrade dit för en stunds vila. Lyxen bestod i att kojan var försedd med ett litet fönster på ena långsidan. När vi vaknat sken solen och vi fick i viss mån kompensation för det uteblivna tjäderspelet för på kolbotten gick en tjäderhöna och pickade på marken. Genom fönstret kunde vi en lång stund avnjuta fågelns vackra fjäderdräkt med dess vattringar och schatteringar. Hönan tycktes inte märka oss alls.

En annan och mindre trevlig händelse inträffade på samma plats någon tid senare. Tjädrarna hade just börjat spela när ett skott dånade. Jag reste mig och gick sakta mot ljudet för att snart träffa på den bålde jägaren som stod bakom ett par smågranar och siktade på mig med geväret. När han snart nog lommade iväg såg jag att han missat sitt byte: rygg säcken hängde slak på ryggen. Tyvärr förlorade jag honom ur sikte i den kuperade terrängen. Man kan åtminstone hoppas att dylika olagligheter hör till en förgången tid.

På Mösseberg i Västergötland fick jag några år därefter uppleva en smått roande händelse. Jag hade fått reda på en tjäder spelplats i skogen på bergets hjassa. En bekant och jag sökte oss dit en natt under den bästa speltiden. Efter en stund hade vi en tupp inom hörhåll, men det var omöjligt att få se fågel. Ljudet verkade komma från en rätt tät gran, när vi hörde någonting studsas mot grenarna på den gran vi stod under. Det visade sig vara en "tjäderkorv" som snuddade min mössskärm innan den nådde marken.

Spelande tjädertupp.

Foto: : Lars G. Johansson.

En april dag fann jag fotspår i snön på Gerumsberget i Västergötland. På fotspårens båda sidor fanns släp-spår efter tjädernas vingar. Fyndet gav mig anledning att snickra till en enkel masonitkoja, från vilken jag

sedan hade nöjet att några gånger uppleva spel av 2-3 tjädertuppar.

En bekant berättade vid ett tillfälle för mig att han under en orienteringsträning stött upp flera tjädrar en sen aprilkväll. Inte långt från platsen ligger "Höla", en damm där numera put-and-take-fiske kan bedrivas. Jag sökte mig dit några vårnätter. Det visade sig vara en spelplats med 6-7 agerande tjädertuppar. Ett talesätt bland forna tiders tjäderskyttar var att "tjädern slutar spela när rönnlöven är stora som tjäderfötter". Att så inte alltid är fallet fick jag uppleva så sent på våren som den 20 maj. Trots den sena tidpunkten beslöt jag ändå pröva lyckan. Vid 3-tiden spelade flera tjädrar ivrigt. I dagningen utbröt ett "rallarslagsmål" mellan ett par tuppar. Den ena tjädern gick på en svagt sluttande berghäll under frenetiskt spel och snart kom en annan tupp flygande, som satte sig på samma berghäll. Det blev en vild "fajt" - tupparna piskade på varandra med vingarna och högg varandra med näbbarna. Till sist bet den ene tuppen sig fast i den andres halsfjädrar, ruskade honom eftertryckligt och slungade sin antagonist utför berghällen - baklänges! När spelet var slut fann jag ett antal lösryckta, korta blänkande halsfjädrar. Framemot 8-1/2 9-tiden trodde jag att äventyret var över och satte mig på en stubbe några 100-tal meter därifrån. Döm om min förvåning när en tjäder började spela, lyfte och flög rakt emot mig. Den tog mark omkring en meter från mig, slog några spel innan den upptäckte att det var en människa som satt på stubben. En verkligt praktfull syn i klart solsken!

Under årens lopp har jag träffat på s. k. spelgalna tjädertuppar. För många år sedan spelade en sådan vid ett hönshus i Lerdala i Västergötland. En annan "tokig" tupp höll till vid Sättrastugan för ett antal år sedan. Den gick ibland till attack mot sin spegelbild i bilens navkapslar! För inte så länge sedan höll en "galen" tjäder till nära Busshöjden. Det sades att den skulle ha satt sig på ryggen på en passerande skidåkare och "misshandlat" denne. Vid mitt besök där var den inte så aggressiv, den gjorde bara skenanfall mot oss. Sak-kunniga tror att hormonrubbingar kan vara orsaken till dessa fåglars onormala beteende. För övrigt drabbas ibland även tjäderhönor av detta. Jag minns mycket väl när ett telefonsamtal från SJ förkunnade att en tjäderhöna satt på trappan vid järnvägsstationen. Den var fullständigt tam och lät sig bl. a. strykas över ryggen.

För att återvända till tjäderskogen så kan en uppmärksam skogsvandrare finna presumtiva spelplatser. Hittar man en ansamling av tjäderfaecalier kan det markera en spelplats. Eftersom tjädern tycks "klippa av" avföringen under spelet, är det skäl att leta efter korta, bara cm-långa "korvar".

En annan omständighet som det synes mig angeläget att peka på är att även om vädret tycks lämpligt har det hänt att spelet nästan uteblivit. Att fåglar är ytterligt känsliga för lufttryck och elektricitet har påvisats i andra sammanhang. Kanske detta har varit orsaken till att man efter en vaknatt traskat hem utan att få uppleva de sällsamma syn- eller hörselintryck som ett tjäderspel onekligen utgör.